

8

VANJA GRBOVIĆ

**Popularizacija opere među decom i omladinom:
zajedničke aktivnosti Muzičke omladine Beograda
i Srbije i Opere Narodnog pozorišta
u Beogradu (1959–1991)***

Jedan od zadataka Muzičke omladine u Jugoslaviji sastojao se u povezivanju škola s drugim institucijama kulture s ciljem da se, s jedne strane, unapredi muzičko obrazovanje mladih, koje je bilo ograničeno u školskim uslovima, i s druge – da se promeni struktura publike u ustanovama kulture, te da se sadržaj ovih ustanova učini dostupan omladini. Jedan vid takvog povezivanja bila je saradnja Muzičke omladine i Opere Narodnog pozorišta u Beogradu. Pored toga što obuhvata do sada neistraživanu građu o Muzičkoj omladini Beograda i Srbije, ovaj rad daje čitaocu na uvid probleme koji su pratili tu saradnju, kao i rezultate koji su u tom pogledu postignuti.

Ključne reči: Muzička omladina Jugoslavije, Opera Narodnog pozorišta u Beogradu, demokratizacija kulture, opera, publika

U jugoslovenskom samoupravnom socijalističkom društvu delovanje Muzičke omladine Jugoslavije¹ (MOJ) u oblasti kulture bilo je od posebnog značaja. MOJ je osnovan s namerom da afirmiše umetnost među mladima, odnosno da razvija njihovu potrebu za uživanjem u umetničkim delima i podstakne ih da se stvaralački izražavaju. Pored toga što je delovala kao posrednik između sveta pretežno umetničke muzike i omladine, ova organizacija težila je da kroz različite programe i akcije razvije svest svojih članova o umetnički vrednim

* Ovaj rad rezultat je istraživanja sprovedenog u Muzikološkom institutu SANU, koje finansira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija RS (RS–200176).

¹ U nastavku rada koristiću odrednicu Muzička omladina (skraćeno MO) za aktivnosti organizacije bez obzira na teritorijalno rasprostiranje. Takođe, u kast-listama Narodnog pozorišta u Beogradu nije dosledno beleženo o kojoj je tačno organizaciji MO reč, već je najčešće samo stavljana napomena: „predstava za Muzičku omladinu”. Dakle, pod organizacijom MO podrazumevaju se njene različite podružnice, od gradskog do republičkog nivoa, u ovom slučaju: MO Beograda i Srbije.

delima i utiče na oblikovanje njihovog kritičkog stava prema aktuelnim muzičkim zbivanjima.

U kreiranju kulturnih navika škole su zauzimale posebno mesto. U pojedinim područjima one su bile primarna mesta za dodir s kulturom, te za kontinuirano delovanje MO. To delovanje je podrazumevalo poseban program u vidu tematskih koncerata² prilagođenih uzrastu i obrazovnom nivou publike. Pored toga što je dopunjavala nastavni plan i program time što je, najčešće u školskim salama, organizovala „žive” nastupe umetnika, MO je svoju publiku izmestila iz „prirodnog”, školskog okruženja kroz akciju „muzičkog voza” i dovela je u pozorišta i velike koncertne dvorane. Na taj način, mnogi članovi MO imali su priliku ne samo da prisustvuju izvođenju operске ili baletске predstave, koncertu Beogradske filharmonije i sl. već i da po prvi put posete prestonicu FNR / SFR Jugoslavije – Beograd.

U fokusu ovog rada nalazi se upravo saradnja MO i Opere Narodnog pozorišta u Beogradu (u nastavku: Opera) od 1959,³ kada je realizovana prva zajednička akcija, do 1991, kada se menja zvanična kulturna politika, pa se samim tim menjaju i zadaci kulturnih institucija. U ovom periodu MO je imala, pre svega, posredničku ulogu između mladih i pomenute operске kuće. Njena funkcija bila je dvojaka: stvaranje pristupačne kulturne ponude mladima, tj. mogućnosti da se omladina upozna s operskom umetnošću i razvije afinitete prema njoj, a zatim i odgoj nove muzičke i umetničke publike i, samim tim, proširenje (generacijske, socijalne) strukture posetilaca operskih (dramskih i baletskih) predstava. U tom smislu, osnovni cilj istraživanja jeste da se predstave rezultati saradnje između MO i Opere. U tu svrhu korišćena je građa iz Arhiva Jugoslavije i Arhiva Narodnog pozorišta u Beogradu (ANPB), a dragoceni su bili, najpre, i članci, izveštaji i osvrta iz časopisa *Pro musica* i *Zvuk*, s kojima je MO imala višedecenijsku plodnu saradnju, a zatim i informacije iz dnevne štampe (*Politika* i *Borba*).

² Tematski koncerti podrazumevali su da se u omladini bliskom ambijentu (škola) odvija razgovor između slušalaca i izvođača koji predvodi konferansije tako da se „muzika doživljava slobodno”. Videti: *25 godina Muzičke omladine Srbije* (Beograd: Pro musica, 1979), 22.

³ U Arhivu Narodnog pozorišta u Beogradu nisu pronađene precizne informacije o početku saradnje s organizacijom MO. Prvi podatak o njihovoj zajedničkoj aktivnosti nalazi se u *Beloj knjizi o Operi*, u kojoj se navodi sledeće: „U neposrednoj vezi sa pitanjem publike i posete stoje predstave koje smo počevši od sezone 1961/62. počeli davati za pionire Beograda i za Muzičku omladinu Beograda i Srbije. U toj saradnji sa Muzičkom omladinom, koja dobija sve širi obim i sve određenije organizacione forme (pretplatni ciklusi, akcija „Vozom u operu”) mi vidimo zalogu za stvaranje nove pozorišne publike i put za rešavanje pitanja posete u budućnosti”. Prema: Branko Dragutinović, Raško V. Jovanović i Gojko Miletić, *Bela knjiga o Operi* (Beograd: Narodno pozorište, 1970), 148. Međutim, na osnovu članka iz časopisa *Zvuk*, njihova saradnja datira od 1959. godine, kada je opera *Koštana* Petra Konjovića uvrštena u jedan od abonmanskih ciklusa za omladinu. Videti: „Tribina MOJ. Iz rada Muzičke omladine Beograda”, *Zvuk* 37–38 (1960): 420.

Početkom 60-ih godina 20. veka, Opera kontinuirano niže brojna uspešna gostovanja na inostranoj muzičkoj sceni. To je bio tzv. zlatni period (1954–1969) umetničkog rada operskog ansambla.⁴ Pored toga što je svoju delatnost usmeravala na inostrana gostovanja, Opera je nastojala da i na domaćoj sceni proširi umetnički domet time što će opersku umetnost učiniti dostupnom širim slojevima.⁵ Tako je od sezone 1959/60. Opera ponudila predstave za beogradske pionire, kao i za MO Beograda i MO Srbije.⁶ Jugoslovenska omladina je tom prilikom prvi put, organizovano, prisustvovala izvođenju opere *Koštana* P. Konjovića (videti tabelu u Prilogu).⁷

Takođe, u skladu s opštom državnom kulturnom politikom koja je podrazumevala decentralizaciju i demokratizaciju kulture,⁸ MO je omogućila i da mlađi iz unutrašnjosti redovno posećuju kulturne institucije u Beogradu. U tom smislu, organizovan je „muzički voz” za 800 ili 1600 mladih iz unutrašnjosti, koji su prema redu vožnje koji je odredila MO dolazili na predstave u glavnom

⁴ Zlatni period Opere Narodnog pozorišta u Beogradu predstavlja vreme u kojem je pomenuta institucija ostvarila veliki uspeh na međunarodnim festivalima i dala značajan doprinos repertoarskoj i izvođačkoj reprodukciji vrednih operskih dela. To je ostvarila, pre svega, zahvaljujući autentičnom tumačenju najpoznatijih ruskih opera 19. veka, zatim izvođenjem retkih i do tada zaboravljenih dela čeških, francuskih i ruskih kompozitora, kao i interpretacijom opera jugoslovenskih autora. U izvođačkom smislu, u Operi se u tom periodu težilo ka jedinstvu operske predstave, stilizaciji u režiji i scenografiji, dok je visok muzički kvalitet postignut zahvaljujući timskom radu njenog ansambla i istaknutih solista. Više o tome videti u: Vladimir Jovanović, *Beogradska opera u Evropi: gostovanja od 1954. do 1969. godine* (Novi Sad: Prometej, Akademija umetnosti 1996); Vanja Spasić, „Početak i kraj zlatnog perioda: Opera Narodnog pozorišta”, *Mokranjac* 15 (decembar 2013): 106–112.

⁵ Osim što je Opera proširila strukturu publike obuhvatajući posetioce mlađe životne dobi, ona je svoju delatnost usmerila i na radništvo. Saradnja s Pozorišnom komunom (1968–1977) podrazumevala je da se kroz organizovanu aktivnost i posebne programe operska umetnost približi radnim ljudima. Pored toga što je okupljala radnike, Pozorišna komuna je bila uključena u finansiranje operskih predstava, a time i u odlučivanje o repertoaru.

⁶ U časopisu *Zvuk* se navodi da je u sezoni 1959/60. bilo predviđeno izvođenje tri operske predstave za MO („Tribina MOJ. Iz rada Muzičke omladine Beograda”, 420), ali ANPB poseduje samo kast-listu za *Koštanu*. O problemu beleženja izvedenih operskih predstava videti u sledećoj napomeni.

⁷ Tabela prikaz izvedenih dela po sezonama u periodu od 1959. do 1991. sačinjen je na osnovu kast-lista, *Godišnjaka* Narodnog pozorišta, planova za sezonu i dnevne štampe. S obzirom na to da postoje odstupanja od planiranog i izvedenog, moguće je da nedostaju preciznije informacije. Jedan od razloga za to sastoji se u činjenici da je u pozorištu 1973. godine uočen propust u vidu nedostatka lista u periodu od 1966. do 1972, a isto tako dnevna štampa nije beležila svako izvođenje. O problemu kast-lista videti u autorkinom tekstu u okviru napomene broj 25. Prema: Vanja Spasić, „Život opere ‘Boris Godunov’ M. P. Musorgskog na sceni Opere Narodnog pozorišta u Beogradu”, *Zbornik Matice srpske za scenske umetnosti i muziku* 61 (2019): 125–140.

⁸ Više o tome videti u: Branka Doknić, *Kulturna politika Jugoslavije: 1946–63* (Beograd: Službeni glasnik, 2013); Vesna Đukić, *Država i kultura: studije savremene kulturne politike* (Beograd: FDU, 2012); Vesna Đukić-Dojčinović, *Pravo na razlike. Selo – grad* (Beograd: Zadužbina Andrejević, 1997).

ОПЕРА
1919 — 1959

НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ

БЕОГРАД
1869 — 1959

ПРЕТСТАВА ЗА МУЗИЧКУ ОМЛАДИНУ БЕОГРАДА

Недеља, 8 новембар 1959 године

— 19 ПУТ —

КОШТАНА

ОПЕРА У 3 ЧИНА (6 СЛИКА) ОД ПЕТРА КОЊОВИЋА

Редитељ Јосип Кулунџић

Диригент Крешимир Барановић

Декор по нацртима Сташе Беложанског

Костими по нацртима Милице Бабић

Кореографија Мире Сањине

Л И Ц А

Хаџи-Тома, богат трговац и поседник	Жарко Цвејић
Ката, његова жена	Меланија Бугариновић
Стојан	Драго Старц
Стана } њихова деца	Софија Јанковић
Арса, претседник општине	Живојин Милосављевић
Васка, Арсина кћи	Љубица Врсајков
Митке, Арсин брат	Драгомир Нинковић
Коштана, циганка певачица	Валерија Хејбалова
Гркљан, њен отац	Петар Обрадовић
Салче, њена мајка	Ђурђевка Чакаревић
Марко, Хаџин-Томин млинар	Илија Глигоријевић
Магда, његова жена	Љубица Грегорић
Софка	Аница Јелинек
Коца	Јованка Маринковић
Полицаја	Александар Веселиновић
Алил, циганин-певач	Звонимир Кретић
Зада, циганка	Јелена Николић
Цигански кмет	Александар Веселиновић
Курта, циганин	Александар Савић
Први грађанин	Живојин Јовановић
Други грађанин	Миливоје Ивановић
Трећи грађанин	Владимир Поповић
Асан, циганин	Мирослав Петровић
Салсбија	Александар Савић
Пандури }	Драгољуб Миловановић
	Никола Семененко

Соло у балету: Љиљана Дуловић, Катарина Обрадовић, Божана Перић, Бранко Марковић, Градмир Хаџи-Славковић, Стеван Жунац, Бори-воје Младеновић, Живојин Митровић.

Збор и балет. Цигани (певачи, свирачи, чочеци), грађани, гости. — Догађа се у Врању. I слика у кући Хаџи-Томе, II слика у воденици „Собина“, III слика у кући Хаџи-Томе, IV слика у Коштаниној колиби, V слика у Миткиној кући, VI слика у циганској махали у Врању. — Између I и II слике оркестарски интерлудиј „Собина“ између V и VI слике оркестарски прелудиј „Кестенова Гора“.

Хорове спремили: Милан Бајшански и Јован Неквинда
Солисте спремили: Богдан Бабић и Зденко Марасовић
Концертмајстори: Ј. Немечек, П. Тошков, А. Белоти
Балет корепегирани: Милан Замуровић и Вера Новановић

Сценариста Мирко Рашић

Сценска опрема израђена је у радионицама Народног позоришта

О Т К У П Љ Е Н О

ПОЧЕТАК У 15 ЧАСОВА

СВРШЕТАК ОКО 18 ЧАСОВА

Slika 1. Petar Konjović, opera *Koštana*, 8. novembar 1959.

Izvor: ANPB, Predstava za MO u sezoni 1959/60.

gradu. Ova akcija MO bila je poznata pod nazivom „Vozom u operu”,⁹ a podrazumevala je da se omladina, pored odlaska na opersku ili baletsku predstavu, bolje upozna s urbanom sredinom, da posećuje izložbe u velikim muzejima, pa je celokupna aktivnost, istovremeno, imala i turističku dimenziju.¹⁰ Prva takva akcija na teritoriji NR Srbije realizovana je 13. januara 1963. godine, kada je 700 omladinaca iz Kragujevca, Mladenovca i Pančeva doputovalo na izvedbu *Seviljskog berberina* u Narodnom pozorištu u Beogradu.¹¹

Prema mišljenju Branke Lalić, generalnog sekretara MOJ-a, posle ovakve posete Beogradu „interes za muzičke priredbe je neobično narastao”.¹² Sledeća takva akcija sprovedena je 24. februara 1963, kada je publika iz unutrašnjosti imala priliku da gleda operu *Prodana nevesta* Bedžiha Smetane, a potom je usledio niz novih akcija do kraja školske 1962/63. godine.¹³ Tokom 70-ih godina 20. veka „muzički voz” zamenjen je kolonama „muzičkih autobusa”, a od 1975. godine su, kao deo planova Republičke zajednice za kulturu, ustanovljena obavezna gostovanja beogradskog ansambla u unutrašnjosti, čime je teritorijalno proširena delatnost Opere.¹⁴

⁹ Akcija je organizovana po uzoru na identičnu akciju u Zagrebu, koja je u ovom gradu pokrenuta početkom 1962.

¹⁰ 25 godina Muzičke omladine Srbije, 35.

¹¹ Arhiv Jugoslavije (AJ), Fond Muzičke omladine Jugoslavije (476), registratura 46 (R46), „Savez muzičkih društava Srbije” (pogrešno je datirano na 1962, a zapravo je reč o 1963. godini).

¹² Isto.

¹³ Na osnovu kast-lista iz Narodnog pozorišta nije moguće zaključiti kada je bila ova akcija. Podatke o tome nalazila sam u drugim izvorima u kojima je, takođe, izostala sistematičnost beleženja. Tako se, na primer, sledeća akcija „Vozom u operu” odvijala u periodu od 1. do 15. novembra 1964. godine, kada su za publiku iz Rume, Svetozareva, Zrenjanina, Sombora, Smedereva, Kikinde, Kragujevca i drugih mesta izvedene opere: *Don Paskvale*, *Soročinski sajam* i *Lučija od Lamermura*. Prema: B. Lalić, „Počela je sezona 1964–65”, *Pro musica* 1 (1964): 8.

¹⁴ Teritorijalno proširenje delovanja profesionalnih muzičkih, dramskih, operskih i baletskih ansambala na mesta u unutrašnjosti bilo je tema diskusije na jednom od sastanaka vodećih kreatora kulturne politike u SR Srbiji početkom 70-ih. Aleksandar Bakočević, potpredsednik Republičkog izvršnog veća, istakao je – na jednom od pomenutih sastanaka, u svom referatu „Aktuelni zadaci u kulturnom razvoju SR Srbije” – važnost mogućnosti razvoja kulturne mape Srbije putem podsticanja akcija kulturnih institucija iz gradova u seoskim područjima (*Kulturna politika u Srbiji. Sa skupa kulturnih radnika u Vrnjačkoj Banji* /Beograd, 1970/, 15). Stevan Majstorović, direktor Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka Srbije, u svom je izlaganju pod nazivom „Nove inicijative i savremena organizacija kulturnog života” izneo stav da je dotadašnja praksa integrisanja u kulturi bila institucionalna i teritorijalna, te da je, kao takva, stvar prestiža i pregovaranja, a iznad svega finansijskih prilika u opštinama. U tom smislu, Majstorović slikovito opisuje situaciju sledećim rečima: „Ona [integracija, V. G.] je brak preko provodadžija u kome su obe strane zainteresovane pre svega, a često i jedino, za imovno stanje bračnog partnera, jer niko ne želi da uđe u bračnu zajednicu iz čiste ljubavi i sa siromašnim partnerom. Sve se svodi na to da li će jedna opština koja je razvijenija razvodniti svoje fondove za kulturu ako se udruži sa susednom opštinom koja je manje razvijena, ili će svoje pare zadržati za sebe” (*Kulturna politika u Srbiji. Sa skupa kulturnih radnika u Vrnjačkoj Banji* /Beograd, 1970/, 26). U vezi s tim, izdvajaju se i

НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ

БЕОГРАД

СЕЗОНА 1962/63. ГОД.

О П Е Р А

72. ПРЕДСТАВА

ПРЕДСТАВА ЗА МУЗИЧКУ ОМЛАДИНУ

Недеља, 13. јануар 1963. године

— 77. ПУТ —

ЂОАКИНО РОСИНИ

СЕВИЉСКИ БЕРБЕРИН

КОМИЧНА ОПЕРА У 2 ЧИНА

Либрето, по Бомаршеу, од Стербинија

Превод В. Живојиновића

РЕДИТЕЉ И СЦЕНОГРАФ БОЈАН СТУПИЦА

Диригент Ангел Шурев

Л И Ц А

Гроф Алмавива	Звонимир Крнетић
Бартоло, доктор медицине	Александар Ђокић
Розина, штићеница куће	
Бартоло	Добрила Богошевић
Фигаро, берберин	Станоје Јанковић
Базилио, учитељ музике	Жарко Цвејић
Марцелина, гувернанта у кући Бартола	Љубица Врсајков
Амброзио, слуга доктора Бартола	Ђорђе Бошковић
Фјорело, слуга грофа Алмавиве	Велизар Максимовић
Официр	Александар Савић

Сликар костима ВЕРА БОРОШИЋ

Хорове спремио ЈОВАН НЕКВИНДА

Асистент редитеља ДИВНА ЂОКОВИЋ

Концертмајстори П. ТОШКОВ и А. БЕЛОТИ

Сценариста Миодраг Новаковић

Целокупна сценска опрема израђена је у радионицама Народног позоришта

О Т К У П Љ Е Н О

ПОЧЕТАК У 10.30 ЧАСОВА

СВРШЕТАК ОКО 12.30 ЧАСОВА

Slika 2. Ђоакينو Росини (Rossini), opera *Seviljski berberin*, 13. јануар 1963.

Izvor: ANPB, Predstava за МО u sezoni 1962/63.

Od početka saradnje s organizacijom MO postojala su dva redovna abonentska ciklusa – jedan za pionire i jedan za omladinu.¹⁵ Abonentski ciklus podrazumevao je da je program prilagođen uzrastu, nivou obrazovanja i zanimanju njegovih članova, i da unutar njega postoji raznovrsnost žanrova, autora i izvođača.¹⁶ Kada je reč o operskim predstavama u Narodnom pozorištu u Beogradu, one su bile deo večernjeg (radni dan) ili dnevnog (nedelja) ciklusa u različitim bojama: zelenoj, žutoj, plavoj i crvenoj.¹⁷ U arhivskoj građi koja mi je bila dostupna nisam pronašla detaljnije opise navedenih oznaka, ali se na osnovu teksta Miodraga Pavlovića za sezonu 1969/70. može zaključiti da su crveni i zeleni nedeljni ciklusi bili namenjeni uzrastu dece od petog do osmog razreda osnovne škole. Za njih su bila predviđena izvođenja sledećih opera u toj sezoni: *Seviljski berberin* (dvaput), *Kći puka* (jedanput) i *Karmen* (dvaput).¹⁸ Plavi i žuti večernji

reči Đoka Stojičića, koji je u referatu „Kultura – pravo i dužnost svakog radnog čoveka” govorio o kulturnom prosperitetu koji u jednom mestu znači izgradnju modernih pozorišnih zgrada i opere, dok se u drugim sredinama on poistovećuje s uvođenjem električne energije. Shodno tome, on zaključuje da svako ko to nema u vidu, tj. ne želi da to uvaži, „unosi zabunu u kulturni život lažnim revolucionarnim skokovima, prekonocnim iskakanjem iz seljačkih opanaka” (*Kulturna politika u Srbiji. Sa skupa kulturnih radnika u Vrnjačkoj Banji* /Beograd, 1970/, 41). Povodom njegove izjave da je odlazak omladine vozom u operu privremen uspeh i da cilj kulturne politike treba da bude voz u obrnutom smeru primedbe je izneo Miodrag Pavlović, generalni sekretar MOJ-a, koji je smatrao da se ne može osporiti značaj dovođenja omladine u kulturne centre iz prostog razloga jer se u sredinama iz kojih su mladi dolazili nije mogao „ostvariti dodir sa pravim kulturnim vrednostima” (*Kulturna politika u Srbiji. Sa skupa kulturnih radnika u Vrnjačkoj Banji* /Beograd, 1970/, 113). Mogućnost za „obrnuti smer voza”, tj. odlazak operskog ansambla u manja mesta, Pavlović razmatra u kontekstu poslovanja Republičke zajednice kulture (RZK). RZK bi, naime, umesto 5 miliona starih dinara – koliko dotira npr. Operu Narodnog pozorišta u Beogradu ili Beogradsku filharmoniju za dolazak omladine iz nekog mesta Srbije – mogao davati duplo manje sredstava za gostovanja profesionalnih ansambala u manjim gradovima (Isto, 114). Jedan od razloga zbog kojih gostovanja po unutrašnjosti nisu realizovana ranije sastoji se u tome što je RZK smatrao da je organizacija tih gostovanja obaveza „domaćina” (što je problem koji je Majstorović opisao kao „brak koji se izbegava”). Rešavanje problema koji su apostrofirani i diskutovani na ovim i potonjim sastancima kulturnih akcija započeto je 1975, kada je RZK uveo finansiranje gostovanja operskog ansambla iz Beograda po unutrašnjosti Srbije. Na pitanje da li je praksa gostovanja Opere Narodnog pozorišta uticala na prisustvo publike iz unutrašnjosti u Beogradu, i obrnuto, koliko su gostujuće predstave bile posećene u unutrašnjosti, nije moguće dati precizan odgovor na osnovu postojećeg materijala. Međutim, uvidom u opere izvedene za MO u tom periodu, može se zaključiti da je broj predstava smanjen u odnosu na prethodnu deceniju (videti Prilog).

¹⁵ To se odnosi na sezone 1961/62, 1962/63, 1963/64. i 1964/65, a samo jedna predstava označena je kao deo ciklusa u sezoni 1965/66.

¹⁶ Jedan primer ciklusa od 12 priredbi: 4 opersko-baletskih predstava, 4 simfonijska koncerta, 2 kamerna ili solistička koncerta i 2 dramske predstave, ponekad i folklorni ansambli i horovi. Prema: AJ, 476, R3, „Šta je Muzička omladina?” (nedatirano, verovatno kraj 1963. ili početak 1964).

¹⁷ Ovaj koncept rada je kasnije napušten i saradnja se pretežno odvijala kroz pojedinačne, večernje ili dnevne, predstave.

¹⁸ Miodrag Pavlović, „Abonmani Muzičke omladine”, *Pro musica* 44 (1969): 33–35.

ciklus osmišljen je za srednjoškolsku i studentsku omladinu, a na programu su za sezonu 1969/70. bile opere *Rigoletto* (triput) i *Faust* (dvaput).¹⁹

Na osnovu uvida u dela izvedena za MO može se zaključiti da je Opera ponudila raznovrstan repertoar – od komičnih i tragičnih do dečijih opera (Prilog). U procesu odabira dela namenjenih omladini čini se pak da nije postojala dugoročna programska politika.

Pitanje saradnje MO i kulturnih institucija na nivou planiranja repertoara bilo je tema raznih diskusija. Na I konferenciji MOJ-a, održanoj 19. novembra 1966. godine u Beogradu, konstatovan je izostanak saradnje između Narodnog pozorišta i MO u pogledu oblikovanja repertoara za omladinu. Istaknuto je da su pozorišta, orkestri i pojedini umetnici izvodili umetnička dela koja decu nisu mogla da zainteresuju, zbog čega je sugerisana potreba da se MO uključi u kreiranje programa kulturnih ustanova.²⁰ U uvodnom izlaganju Miodraga Pavlovića, generalnog sekretara MOJ-a, na II kongresu MOJ-a održanom 1971. u Baškom Polju, navedeno je da je MO sve aktivnije učestvovala u poručivanju dela koja su funkcioneri i aktivisti organizacije želeli da vide na repertoaru muzičko-scenskih ustanova, čime je postala „ravnopravni poslovni partner”.²¹ Svoj „glas” u Narodnom pozorištu MO je dobila delegiranjem jednog člana u Programski

¹⁹ Isto. Na osnovu uvida u kast-liste, postoje odstupanja od planiranog i izvedenog. Tako su opere za srednjoškolce i studente izvedene samo jednom, a ne dvaput, kako je bilo predviđeno.

²⁰ Konferenciju je otvorio Miodrag Pavlović, generalni sekretar MOJ-a, koji je prisutne uputio u ključne probleme u radu ove organizacije. Tom prilikom, on se posebno osvrnuo na odnos kulturnih institucija prema MOJ-u: „Kazališne kuće, orkestri i umjetnici nerado su prilagođavali svoje godišnje repertoare i programe novoj publici iz redova MO i prisiljavali ju na razne načine da gleda i sluša takva umjetnička ostvarenja koja djecu i omladinu zbog njihovog nedovoljnog uzrasta, ili obrazovanja, nisu mogla zainteresirati. Na taj se način više odbijala no privlačila omladinska publika od umjetnosti. Muzička omladina na premijerama uporno dokazuje štetnost takve prakse i traži od svih dotiranih institucija kulture u zemlji da povedu više računa o umjetničkim potrebama i željama mladih ljudi” (AJ, 476, R2, „Stenografske beleške Prve konferencije Muzičke omladine Jugoslavije održane 19. novembra 1966. g. u Beogradu”, 15). Pavlović u nastavku predlaže sledeće: „U osmišljenoj i planskoj saradnji sa Muzičkom omladinom Jugoslavije, većina muzičkih i scenskih ustanova u našoj zemlji može udvostručiti svoje umjetničke rezultate i još više opravdati velika ulaganja zajednice u kulturu” (Isto). U okviru diskusije, Dušan Trbojević imao je slična zapažanja kada je reč o programima Beogradske filharmonije: „ma kako to bili na visokom nivou lepo zamišljeni, lepo izvedeni, ali ne odgovaraju po svom sadržaju i po svom trajanju onome što nama treba. Ne morate vi očekivati da dete od 13, 14, 15 godina pa negde do 18, dođe da sedi od 8-10, pola jedanaest i da sluša program sav onaj koji bi možda sa izvesnim naporom slušao jedan stariji slušalac. Ja bih zato išao na to. Ako već ne možemo uvek, a trebalo bi da možemo, da jednostavno sugeriramo program orkestrima. Čini mi se da danas nije bi slučaj, nego je orkestar nama sugerirao – filharmonija, ono što oni imaju trenutno na repertoaru. Ja sasvim razumem zbog čega je to, ali mislim da ne bi smelo da dođe do toga, kompletno do toga, nego nekakav zajednički put bi se morao naći” (Isto, 86).

²¹ AJ, 476, R1, „Stenografski zapisnik s Drugog kongresa Muzičke omladine Jugoslavije, održanog 23, 24. i 25. travnja 1971. u Baškom Polju, kraj Makarske”.

savet 1981. godine.²² Međutim, rad ovog tela bio je upitan, te nije sasvim jasno da li je i u kojoj meri je MO mogla da doprinese repertoarskoj politici. Sve do tada MO je potpisivala ugovore o saradnji na osnovu kojih je bilo predviđeno da se izvede 50 predstava godišnje na sceni u Zemunu i Beogradu.²³ Međutim, u periodu od 1959. do 1991. bilo je mnogo izazova na relaciji MO–Opera. Prema rečima Đorđa Đurđevića, direktora Opere, do 1973. godine saradnja s organizacijom MO „nije bila dobro koncipirana”. S jedne strane, institucija je nastojala da ispuni želje MO kada je reč o repertoaru,²⁴ ali zato „nikada nije pokušala da vidi kakav utisak taj repertoar ostavlja na prisutne”. S druge strane, Opera nije bila „najkorektnija”, jer su se predstave skraćivale, a pojedine su bile realizovane bez obzira na njihov kvalitet. Ono što je bila novina u saradnji jeste finansijska pomoć organizacije MO u pripremi pojedinih dela.²⁵

U periodu od 1959. do 1991. uočava se dominacija italijanskog repertoara (Prilog), što je karakteristično za celokupan stalni repertoar Opere.²⁶ Takođe, primetna je prevaga „lakah” i popularnih dela, premda se povremeno moglo naići i na tvorevine ozbiljnijeg karaktera. U okviru italijanskog repertoara najzastupljeniji je bio opus Đuzepea Verdija, a po broju izvođenja izvojile su se njegove opere: *Travijata* (10),²⁷ s romantičarskom fabulom o ljubavi i žrtvi koja publiku privlači prvenstveno muzikom, zatim *Rigoletto* (7) i *Trubadur* (4). Uz Verdijeva dela, po učestalosti izvođenja nametnule su se i opere *Boemi* (7) i *Toska* (6) Đakoma Pučinja (Puccini), što je, dakle, bilo u skladu sa stalnim repertoarom ove operske kuće. Ipak, za prvi kontakt mlade publike s operskom umetnošću ključna je bila „pitka” opera-bufo *Seviljski berberin* Đoakina Rosinija (Rossini) (34), koja predstavlja primer prijemčivosti operskog roda ozbiljne muzike. Ono što se, takođe, izdvaja u vezi s italijanskim repertoarom jeste činjenica da je Opera ponudila sva dela Gaetana Donicetija (Donizzeti) sa svog repertoara: *Lučiju od Lamermura*, koja popularnost duguje svom tragično-romantičarskom zapletu, s istaknutim koloraturnim glasom glavne junakinje, zatim *Don Paskvale* i *Ljubavni napitak*,

²² ANPB, „Zapisnik sa sednice Saveta pozorišta”, 15. jun 1981.

²³ ANPB, „Godišnjak pozorišta za sezonu 1971/72”. Zbog nedostatka podataka u arhivskoj građi ne može se utvrditi da li je broj dela planiranih za izvođenje identičan broju izvedenih dela.

²⁴ Tako je, na primer, po porudžbini MO na scenu postavljena opera *Mali dimničar* Bendžamina Britna (Britten). Videti: Snežana Nikolajević, „Koncerti, gostovanja, nagradna takmičenja. Bogat program Muzičke omladine u narednoj sezoni”, *Borba*, 1. jul, 1970, 12.

²⁵ Uz finansijsku pomoć organizacije MO, postavljena je opera *Ježeva kuća* Zlatana Vaude u sezoni 1973/74. Videti: „Intervju sa Đorđem Đurđevićem: Beogradska Opera”, *Pro musica* 69 (1973): 11–12.

²⁶ Detaljnije o repertoaru videti u: Vanja Spasić, „Samoupravljanje u kulturi: Opera Narodnog pozorišta u Beogradu (1970–1990)”, doktorska disertacija (Beograd: Fakultet za medije i komunikacije Univerziteta Singidunum, 2022).

²⁷ Ukupan broj izvedenih opera videti u Prilogu.

koji zabavljaju publiku prijemčivom muzikom i veselim sadržajem i, na kraju, *Viva la mamma*, koja predstavlja primer parodičnog odnosa spram žanra opere. Pretplatnici MO imali su priliku da uživaju i u delima iz standardnog domaćeg repertoara, uključujući opere *Na uranku* Stanislava Biničkog i *Knez od Zete* Petra Konjovića, koje su premijerno obnovljene 1968. godine, povodom obeležavanja 100-godišnjice od osnivanja Narodnog pozorišta u Beogradu. Od 1959. do 1991. godine domaći repertoar obogaćen je savremenim delima, i to, prema rečima M. Sablića, „jedinom jugoslovenskom operom”,²⁸ a ta je opera *Ero s onoga svijeta* Jakova Gotovca (9), te operom *Orfej XX vijeka* Bruna Bjelinskog (1), koja se ističe svojim savremenim sižeom. Sledeća grupa dela koja su se izdvojila po broju izvođenja pripada ruskoj operskoj literaturi komičnog ili tragično-herojskog i istorijskog sadržaja. Među njima su se isticala izvođenja opera *Boris Godunov* (8) i *Soročinski sajam* (5) Modesta Musorgskog (Мусоргский), *Evgenije Onjegin* (5) Petra Iljiča Čajkovskog (Чайковский), *Knez Igor* (4) Aleksandra Borodina (Бородин) i *Zaljubljen u tri narandže* (3) Sergeja Prokofjeva (Прокофьев).

Na repertoaru za MO nezaobilazna su bila i dela Mocarta (Mozart): *Figarova ženidba*, *Čarobna frula* i *Don Žuan*, a u okviru francuskog repertoara izvodila se opera *Karmen* Žorža Bizeta (Bizet). Izlet u nove muzičke sfere bilo je koncertno izvođenje opere *Zamak Plavograd* Bele Bartoka (Bartók)²⁹ i opere *Porgi i Bes* Džordža Geršvina (Gershwin). U svoj je repertoar Opera uvrstila i dečije opere, što je u izvesnom smislu bio rezultat saradnje s organizacijom MO. Tako je opera *Mačak u čizmama* rumunskog kompozitora Kornela Traileškua (Trăilescu) premijerno izvedena za decu na sceni u Zemunu 25. februara 1970. Takođe, naredne sezone za MO je izvedena Britnova (Britten) opera *Mali dimničar*. Ta praksa nastavljena je i kasnije s postavkom opere *Ježeva kuća* 1974.³⁰

Na osnovu repertoara kreiranog za potrebe MO može se uočiti da je mlada publika dobijala „proverena” dela, te da se pokušalo s tim da se izgrade kulturne navike kod najmlađih postavljanjem i dečijih opera, ali se ova praksa s vremenom gasila.

Opšta društveno-ekonomska kriza u SFRJ neminovno je uticala i na kulturna dešavanja, pa samim tim i na aktivnost MO i na njenu saradnju sa školama i Operom. Uz reformu školstva, odnosno uvođenjem usmerenog obrazovanja, koje je imalo negativan uticaj na razvoj kulture kod mladih, nedostatak materijalnih sredstava dodatno je „suzio” prostor i mogućnosti delovanja MO. Pored toga, programska politika MO trpela je pritiske novih oblika zabave i zabavnih

²⁸ V. S. „Ero sa pedeset evropskih scena”, *Politika*, 25. oktobar, 1974, 10.

²⁹ Zajedno s operom *Zamak Plavograd* izvedena je i kantata Karla Orfa *Karmina Burana*, ali one nisu osvojile publiku u većoj meri. Prema: V. S. „Ljubav Vertera i Lote”, *Politika*, 26. novembar, 1973, 10.

³⁰ P. A. „Operski ‘Mačak’ u Zemunu”. *Borba*, 25. februar, 1970, 13.

НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ

БЕОГРАД

СЕЗОНА 1973|74.
ОПЕРА
137. ПРЕДСТАВА

Недеља, 14. април 1974.

Представа за Музичку омладину

Премијера

ЗЛАТАН ВАУДА

ЈЕЖЕВА КУЋА

музичка басна у три дела

Либрето, по басни Бранка Ђопића, написао Јован
Алексић

Редитељ Јован Путник
Сценограф Владимир Маренић
Костимографи Љиљана Драговић и Ерих Декер

Диригент Борислав Пашћан
Кореограф Лидија Пилипенко
Хорове спремио Слободан Крстић

Лица

Јеж	Мирослав Чангаловић
Лисица	Добрила Богошевић
Медвед	Александар Веселиновић
Јазавац	Душан Јанковић
Вук	Тома Јовановић
Тета	Божица Цвјетиханин
Роботи	Косара Бабић, Мила Шевић
	Неда Чонић, Бојана Перић

Осе, мрави, вукови
Деца

Сарадници: Сава Крављанац (светлосни ефекти), Љуца Сулејман (маске), Томислав Тодоровић (мађионичарске вештине)

Музички сарадник Каћа Ковачевић
Суфлер Мира Јовановић
Суделује Хор Основне школе Дринка Павловић под вођством Наде Грујић
Сценариста Мирко Рашић

Дужа пауза после првог дела

Целокупна сценска опрема израђена је у радионицама Народног позоришта.

ПОЧЕТАК У 11 ЧАСОВА
СВРШЕТАК ОКО 13 ЧАСОВА

Slika 3. Zlatan Vauda, opera *Ježeva kuća*, 14. april 1974.

Izvor: ANPB, Predstava za MO u sezoni 1973/74.

sadržaja u javnom polju, medijima i kulturnoj sferi, što se negativno odrazilo i na zainteresovanost mladih za opersku umetnost. Tokom 80-ih rok, pop i novo-komponovana muzika postale su sastavni deo kulture mladih, što je zahtevalo proširenje programske koncepcije u smislu negovanja različitih muzičkih žanrova u okviru programa MO. Nekoliko godina je to bila i tema o kojoj se diskutovalo na forumima svih republičkih i pokrajinskih organizacija MO.³¹ Takođe, govorilo se i o uvažavanju interesovanja mladih, pa i je postojala preporuka da se programi učine atraktivnim, ne samo sadržajem već i oblikom realizacije. Problemi s kojima se suočavala MO pratili su i rad Opere. Ukratko, novi oblici zabave su svojim „lakim” sadržajem u velikoj meri privlačili publiku i posredno su ugrožavali egzistenciju pozorišta, pa i operske umetnosti. Tokom 80-ih godina značaj beogradske operske kuće drastično opada u odnosu na druge oblasti kulturne produkcije i izvođaštva koje se postavljaju kao prioritet (npr. kinematografija). Osetan pad predstava za MO u odnosu na prethodni period primećen je upravo u devetoj deceniji prošlog veka. Jedan od razloga bio je i taj što se od 80-ih godina 20. veka Opera našla pred brojnim finansijskim izazovima, ali i organizaciono-kadrovskim problemima.³² Između ostalog, repertorska slika bila je sužena, što je bilo posledica rekonstrukcije zgrade na Trgu Republike, u periodu od 1986. do 1989. Operske predstave održavane su na sceni u Zemu-nu ili u Centru „Sava” i tom prilikom izostale su opere namenjene organizaciji MO (videti Prilog).

Na veoma malo podataka se nailazi kada je reč o recepciji operskih predstava među publikom MO. Reakcije omladine nisu praćene u štampi s tolikom pažnjom kao onda kada se dogode nekakvi incidenti. Operskim predstavama prethodila su uvodna predavanja koja je izvodio konferansije, a publika je dobijala propratni tekst sa sadržajem opere, što upućuje na to da je MO vodila računa da omladina pažljivo prati predstavu od početka do kraja. Međutim, takva „priprema” za operu nije garantovala da će sama opera biti prihvaćena. Jedan od retkih zabeleženih slučajeva opera koje su doživele uspeh kod osnovaca bilo je slučaj opere *Mačak u čizmama* – zbog uspeha ove izvedbe MO je unapred otkupila 20 ovakvih predstava;³³ uspeh je doživela i opera *Mali dimničar*, koja je takođe unapred otkupljena.³⁴ Obnovljena opera *Don Žuan* okarakterisana je kao „uzbudljiv muzički i pozorišni događaj” za mlade gledaoce, a „najveći deo dvorane ispunili su učenici srednjih škola iz Zemuna, koji su pohvaljeni zbog

³¹ O tome videti detaljnije u poglavljima 1 i 7 ovog zbornika.

³² Više o tome u: Vanja Spasić, „Samoupravljanje u kulturi: Opera Narodnog pozorišta u Beogradu (1970–1990)”.

³³ Mihovil Logar, „Dobrodošli ‘Mačak’”, *Borba*, 26. februar, 1970, 9.

³⁴ Među tumačima uloga u ovoj predstavi bili su i učenici beogradske OŠ „Drinka Pavlović”. Prema: V. S., „Premijera za najmlađe”, *Politika*, 19. februar, 1971, 12.

discipline i pažnje, zahvaljujući profesoru Miletu Sajiću čiji učenici na njegov potpis dobijaju besplatne ulaznice za Operu”.³⁵

Međutim, postojale su i situacije kada su izostajali „red i disciplina” među učenicima – tako je, na primer, predstava *Prodana nevesta* prekinuta 1985. godine zbog toga što su učenici pljuvali na note i instrumente muzičara, što je izazvalo zgražavanje i negodovanje kulturne javnosti. U dnevnim novinama *Politika* kulturni radnici su agresivno ponašanje mladih okarakterisali, prema rečima sociologa Ratka Božovića, kao rezultat „poremećenog sistema vrednosti u ekspanziji trivijalnog duha”, dok je psihijatar Vladeta Jerotić smatrao da je za ovakvo ponašanje glavni razlog „potpuno odsustvo psihološke pripreme mladih”, jer mladi „hoće, treba i mogu da znaju zašto idu na neku predstavu ili zašto ih vode na neko predavanje”.³⁶ Mišljenje o nemilom događaju izneo je i Đura Jakšić u uvodnoj rubrici časopisa *Pro musica*, ističući da *Prodana nevesta* nije bila izuzetak i da su u ranijim godinama i u raznim „varijantama” i kombinacijama zbog galame, pričanja za vreme izvođenja, podsmevanja, dobacivanja, gađanja izvođača, naročito orkestra, iz praćkica itd. predstave bile nakratko prekidane da bi se publika upozorila i zamolila da se ponaša pristojno, a izvedbe su nekad i sasvim obustavljene, u zavisnosti od težine incidenata.³⁷ Takođe, Jakšić je istakao da su izazivači nereda uvek bili učenici beogradskih škola, za razliku od omladine iz unutrašnjosti koja je bila zainteresovana i pažljiva publika.³⁸ On je verovao da treba postaviti pitanje ne samo o odgovornosti nastavnika muzičkog vaspitanja, koji su neretko osuđivani u ovakvim situacijama, već i o tome „koliki je doprinos sredstava masovnih medija, opšteg stanja muzičke kulture, porodice, subjektivnih društvenih snaga muzičkom (ne)vaspitanju naše omladine”.³⁹ Njegov zaključak je da su nevaspitani učenici pljunuli ne samo na članove orkestra Opere već i na muzičku umetnost, koja je „čušnuta na najsporedniji i neobavezni kolosek našeg vaspitno-obrazovnog (ne samo školskog) sistema i uticaja”.⁴⁰

Saradnja MO i Opere Narodnog pozorišta u Beogradu, koja obuhvata period od 1959. do 1991. godine, u početku je bila plodonosna, ali su zbog nedostatka dugoročnijeg plana na osnovu kojeg bi se izgradila repertoarska politika i sistematski radilo na razvijanju kulturnih navika i potreba kod omladine izostali rezultati tokom devete decenije 20. veka. MO je okupljala mlade i svoju aktivnost usmeravala na formiranje nove publike, a takvu akciju podržala je Opera. Ova saradnja trebalo je da učini da operska umetnost postane podjednako

³⁵ D. Plavša, „Pravi Mocart”, *Politika*, 4. mart, 1986, 11.

³⁶ M. Radošević, „Što su đaci uvrtili umetnike”, *Politika*, 23. april, 1985, 11.

³⁷ Đura Jakšić, „Muzičko vaspitanje sa pljuvanjem”, *Pro musica* 126 (1985): 2.

³⁸ Isto.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Isto.

dostupna svima – i beogradskoj omladini i mladima iz unutrašnjosti, što je odgovaralo zacrtanim ciljevima jugoslovenske kulturne politike – demokratizaciji i decentralizaciji kulture, tj. umetnosti. Međutim, kako su se tokom 80-ih godina 20. veka postepeno gubili obrisi jasno definisane kulturne politike, što je predstavljalo posledicu narastajuće društveno-ekonomske krize, i kulturnu sferu zahvatila je neka vrsta neizvesnosti i nestabilnosti. Štaviše, elitna kultura kao da je „ispuštena” iz fokusa državnog establišmenta i ostavljena da se „snalazi” u pokušaju opstanka. To se naročito odnosilo na teatarsku umetnost, kao i, između ostalog na operu, a ove umetnosti su, za razliku od televizije, radija, filma i drugih oblika zabave, stajale na znatno lošijim ekonomskim pozicijama kada je reč o mogućnosti postizanja materijalne dobiti. Orijentacija publike prema zabavnom i vedrom kulturnom sadržaju zahvatila je ona polja kulture koja nisu bila „opterećena” tradicijom. Opera s dugom tradicijom nije mogla da se povinuje takvim zahtevima. Uprkos poboljšanim uslovima za rad, tj. povratku ansambla u renoviranu zgradu Opere, saradnja između MO i ove institucije svela se na priređivanje svega jedne do dve predstave po sezoni. Drugim rečima, zbog izostanka podrške države – koji je uzrokovan lošom ekonomskom situacijom u zemlji i nizom drugih faktora – dotle intenzivna razmena između MO i Opere je u tom periodu značajno opala.

Lista referenci

Arhivski izvori

Arhiv Jugoslavije, Fond Muzičke omladine Jugoslavije (476):

- Registrature 1, 2, 3

Arhiv Narodnog pozorišta u Beogradu:

- Kast-liste 1961–1991; Godišnjaci Narodnog pozorišta 1974–1991; „Zapisnik sa sednice Saveta pozorišta”, 15. jun 1981.

25 godina Muzičke omladine Srbije. Beograd: Pro musica, 1979.

A. P. „Operski ‘Mačak’ u Zemunu”. *Borba*, 25. februar, 1970, 13.

Doknić, Branka. *Kulturna politika Jugoslavije: 1946–63*. Beograd: Službeni glasnik, 2013.

Dragutinović, Branko, Raško V. Jovanović i Gojko Miletić. *Bela knjiga o Operi*. Beograd: Narodno pozorište, 1970.

Đukić, Vesna. *Država i kultura: studije savremene kulturne politike*. Beograd: FDU, 2012.

Đukić-Dojčinović, Vesna. *Pravo na razlike. Selo – grad*. Beograd: Zadužbina Andrejević, 1997.

„Intervju sa Đorđem Đurđevićem: Beogradska Opera”. *Pro musica* 69 (1973): 11–12.

- Jakšić, Đura. „Muzičko vaspitanje sa pljuvanjem”. *Pro musica* 126 (1985): 2.
- Jovanović, Vladimir. *Beogradska opera u Evropi: gostovanja od 1954. do 1969. godine*. Novi Sad: Prometej, Akademija umetnosti, 1996.
- Lalić, B. „Počela je sezona 1964–65.”. *Pro musica* 1 (1964): 8.
- Logar, Mihovil. „Dobrodošli ‘Mačak’”. *Borba*, 26. februar, 1970, 9.
- Nikolajević, Snežana. „Koncerti, gostovanja, nagradna takmičenja. Bogat program Muzičke omladine u narednoj sezoni”. *Borba*, 1. jul, 1970, 12.
- Pavlović, Miodrag. „Abonmani Muzičke omladine”. *Pro musica* 44 (1969): 33–35.
- Plavša, D. „Pravi Mocart”. *Politika*, 4. mart, 1986, 11.
- Radošević, M. „Što su đaci uvrđili umetnike”. *Politika*, 23. april, 1985, 11.
- S. V. „Premijera za najmlađe”. *Politika*, 19. februar, 1971, 12.
- S. V. „Ljubav Vertera i Lote”. *Politika*, 26. novembar, 1973, 10.
- S. V. „Ero sa pedeset evropskih scena”. *Politika*, 25. oktobar, 1974, 10.
- Spasić, Vanja. „Početak i kraj zlatnog perioda: Opera Narodnog pozorišta”. *Mokranjac* 15 (2013): 106–112.
- Spasić, Vanja. „Život opere ‘Boris Godunov’ M. P. Musorgskog na sceni Opere Narodnog pozorišta u Beogradu”. *Zbornik Matice srpske za scenske umetnosti i muziku* 61 (2019): 125–140.
- Spasić, Vanja. „Samoupravljanje u kulturi: Opera Narodnog pozorišta u Beogradu (1970–1990)”. Doktorska disertacija. Beograd: Fakultet za medije i komunikacije Univerziteta Singidunum, 2022.
- „Tribina MOJ. Iz rada Muzičke omladine Beograda”. *Zvuk* 37–38 (1960): 420–421.

PRILOG

Tabelarni prikaz izvedenih operskih predstava za MO na scenama Opere Narodnog pozorišta u Beogradu u periodu od 1959. do 1991. godine.

kompozitor	delo	ukupno pred.	1959/ 60.	1960/ 61.	1961/ 62.	1962/ 63.	1963/ 64.	1964/ 65.	1965/ 66.	1966/ 67.	1967/ 68.	1968/ 69.
Doniceti, G.	Lučija od Lamermura	2						1				1
	Don Paskvale	3						2				
	Ljubavni napitak	5										
	Viva la mamma	4										
	Kći puka	2										
Verdi, Đ.	Bal pod maskama	2						2				
	Moć sudbine, Trubadur, Nabuko (Verdijevo veče)	3							3 konc			
	Travijata	16									3	1
	Otelo	2										2
	Aida	2										1
	Trubadur	4										1
	Rigoletto	8										
	Moć sudbine	2										
	Falstaf	1										
	Nabuko	1										
Maskanji, P.	Kavalerija rustikana	5							2			
Leonkavallo, R.	Pajaci	6							2			
Rosini, Đ.	Seviljski berberin	39			2	1	9			3	3	4
Pučini, Đ.	Boemi	7				1	2					1
	Toska	6										
	Madam Baterflaj	1					1					
	Turandot	1										
Borodin, A.	Knez Igor	4										
Musorgski, M.	Soročinski sajam	5						5				
	Boris Godunov	8					2	2				
Čajkovski, P. I.	Evgenije Onjegin	5					1					1
Prokofjev, S.	Zaljubljen u tri narandže	3										
Rimski-Korsakov, N.	Ivan Grozni	1										
Bize, Ž.	Karmen	11									3	
Guno, Š.	Faust	5										
Masne, Ž.	Don Kihot	2		1	1							
Mocart, V. A.	Figarova ženidba	10						2	3 konc			
	Čarobna frula	3										
	Don Žuan	1										
Binički, S.	Na uranku	3										1
Bjelniski, B.	Orfej XX vijeka	1										
Gotovac, J.	Ero s onoga svijeta	13				2			3			
Konjović, P.	Koštana	1	1									
	Knez od Zete	1										1
Logar, M.	Pokondirana tikva	5										
Rajičić, S.	Simonida	3										1
Vauda, Z.	Ježeva kuća	4										
Trailesku, K.	Mačak u čizmama	10										
Britn, B.	Mali dimničar	11				4						
Geršvin, Dž.	Porgi i Bes	4										
Smetana, B.	Prodana nevesta	13				1	2			2		
Bartok, B.	Zamak Plavogradog	2										
Štraus, J.	Slepi miš	3										
	ukupno		1	1	3	9	17	14	10	5	9	15

1969/ 70.	1970/ 71.	1971/ 72.	1972/ 73.	1973/ 74.	1974/ 75.	1975/ 76.	1976/ 77.	1977/ 78.	1978/ 79.	1979/ 80.	1980/ 81.	1981/ 82.	1982/ 83.
									1				
		4				1							
										4			
	4		2	1	2						1	1	
			1 1 ili 2		1						1		
1	1		3	2					1				
		2											
											1		
								3					
								4					
3				2		2		1	1		3		1
1	1												
1		2	1					1				1	
						1							
		1		1			1				1		
		1		3									
		3											
				3									
				1									
3				1	1								1
1		3							1				
2	3												
			3		2								
													1
		2											
												1	
					3			1	1		1		1
			5										
		2											
				4									
		10											
	4	7											
			3 ili 4										
	1	3			1	1							
				2									
													2
12	14	40	21	20	10	5	1	10	5	4	8	3	6

kompozitor	delo	1983/ 84.	1984/ 85.	1985/ 86.	1986/ 87.	1987/ 88.	1988/ 89.	1989/ 90.	1990/ 91.	1991/ 92.
Doniceti, G.	Lučija od Lamermera									
	Don Paskvale									
	Ljubavni napitak									
	Viva la mamma									
	Kći puka			2						
Verdi, Đ.	Bal pod maskama									
	Moć sudbine, Trubadur, Nabuko (Verdijevo veče)									
	Travijata		1							
	Otelo									
	Aida									
	Trubadur									
	Rigoletto									
	Moć sudbine									
	Falstaf									
	Nabuko		1							
Maskanji, P.	Kavalerija rustikana									
Leonkavalo, R.	Pajaci									
Rosini, Đ.	Seviljski berberin	1		1			1			1
Pučini, Đ.	Boemi								1	
	Toska									
	Madam Baterflaj									
	Turandot									
Borodin, A.	Knez Igor									
Musorgski, M.	Soročinski sajam									
	Boris Godunov									
Čajkovski, P. I.	Evgenije Onjegin									
Prokofjev, S.	Zaljubljen u tri narandže									
Rimski- Korsakov, N.	Ivan Grozni									
Bize, Ž.	Karmen								2	
Guno, Š.	Faust									
Masne, Ž.	Don Kihot									
Mocart, V. A.	Figarova ženidba									
	Čarobna frula									
	Don Žuan									
Binički, S.	Na uranku									
Bjelniski, B.	Orfej XX vijeka									
Gotovac, J.	Ero s onoga svijeta			1						
Konjović, P.	Koštana									
	Knez od Zete									
Logar, M.	Pokondirana tikva									
Rajičić, S.	Simonida									
Vauda, Z.	Ježeva kuća									
Trailesku, K.	Mačak u čizmama									
Britn, B.	Mali dimničar									
Geršvin, Dž.	Porgi i Bes									
Smetana, B.	Prodana nevesta		2							
Bartok, B.	Zamak Plavobradog									
Štraus, J.	Slepi miš	1								
	ukupno	2	4	4	x	x	x	1	3	1